

Legal regulation of alimentary obligations on keeping of children with a foreign element

Правове регулювання аліментних зобов'язань на утримання дітей з іноземним елементом

Asia Eprikian

Key words:

maintenance, maintenance obligation, collecting alimony, international treaties

Ключові слова:

аліменти, аліментні зобов'язання, стягнення аліментів, міжнародні договори.

Постановка проблеми. Одним із найголовніших та найважливіших обов'язків батьків, що впливає не тільки з усталених моральних принципів нашого суспільства, а й чинного законодавства, є моральне виховання та матеріальне утримання дитини.

Актуальність врегулювання в Україні аліментних відносин «з іноземним елементом» упродовж останніх років зростає. Передумовою цього стало збільшення кількості шлюбів з іноземцями, поява нових форм існування шлюбу, коли, наприклад, жінка і чоловік офіційно реєструють свій шлюб, проте проживають окремо, на території різних держав, збільшення кількості дітей, які народжуються у таких шлюбах, поширення ситуацій, коли один із членів сім'ї залишається в Україні, а інший від'їжджає за кордон на заробітки або навчання.

В Україні вирішити зазначену проблему покликана значна кількість ратифікованих міжнародних договорів, законів та підзаконних нормативно-правових актів.

В юридичній літературі окремі питання правового регулювання аліментних зобов'язань як на міжнародному, так і національному рівні знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Андреа, М. Богуславського, П. Бомонт, А. Боррас, А. Довгерта, В. Дункан, І. Жилінкової, С. Парра, А. Степанюк, В. Труби, Г. Фединяк, Й. Хірш, Ю. Червоного та інших.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб встановити коло міжнародних договорів та актів національного законодавства, які регулюють правові відносини у сфері аліментних зобов'язань з іноземним елементом, сформулювати деякі пропозиції щодо вдосконалення відповідних національних законодавчих актів, застосування зарубіжного досвіду, положень міжнародних договорів і конвенцій.

Як відомо, міжнародне приватне право складається з міжнародного цивільного процесу, колізійного або конфліктного права та матеріально-правового регулювання, яке визначає зміст правовідносин з іноземним елементом.

Якщо говорити про міжнародний цивільний процес, зрозуміло, що йдеться про компетенцію того чи іншого органу під час розгляду конкретної справи. Це може стосуватися, наприклад, визнання рішення іноземного суду щодо стягнення аліментів на дитину та виконання його на території України.

До міжнародних актів, які регулюють питання міжнародного цивільного процесу, належать Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 р. (набула чинності в Україні 01.08.2008 р.), Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р. (набула чинності в Україні 01.02.2008 р.) тощо.

Стосовно правовідносин з іноземним елементом виникає питання, який закон варто застосувати: закон країни, де розглядається справа, або закон держави, до якої належить іноземний елемент. Існування останнього не завжди призводить до використання закону іншої держави, суд під час вирішення цієї категорії справ керується внутрішнім законодавством.

Норми, що вирішують питання «колізії» національних та іноземних законів у випадках цивільно-правових відносин з іноземним елементом, мають назву «колізійних», що містять прив'язки до іноземних законів.

Як зазначає А.С. Довгерт, колізії, які виникають у сфері міжнародного приватного права, необхідно розглядати як колізію правових культур, що охоплюють, окрім національних норм приватного права, ще й такі питання, як система національних соціально-юридичних цінностей, принципи і способи тлумачення та розуміння права, особливості національних політико-економічних систем, вплив особливостей моралі і релігійного фактору тощо¹.

Саме з метою регулювання аліментних зобов'язань у сфері міжнародного приватного права право багатьох країн містить колізійні норми з такими прив'язками: особистого закону дитини (Угорщина), національного закону дитини (Італія), громадянства дитини (Чехія), громадянства чи звичайного місцезнаходження дитини (Японія); громадянства боржника (Єгипет, Таїланд, Туреччина, Південна Корея), особистого закону боржника (ОАЕ); національного права того, хто вимагає отримання аліментів (Польща)².

Низка інших країн пропонує обирати найбільш сприятливий закон для того, хто отримує аліменти, з-поміж законів громадянства, місцезнаходження кредитора або боржника (Туніс), місцезнаходження дитини або боржника (Франція). Деякі країни пропонують кумулятивне застосування законів доміліцію кредитора і боржника (Канада), громадянства, місця проживання сторін (Іспанія, Німеччина, Грузія), закону наслідків шлюбу, особистого закону дитини, закону усиновлювача (Румунія).

Суттєва різниця матеріального цивільного законодавства окремих держав є передумовою усієї системи колізійних норм у кожній із країн-учасниць правовідносин. Проте організація міжнародних відносин можлива не тільки шляхом створення колізійних норм, але і в порядку усунення відмінностей у матеріальному цивільному законодавстві різних країн шляхом уніфікації відповідних матеріальних норм. І саме міжнародні конвенції сприяють цілям такої уніфікації. Колізійна норма взагалі не може бути застосована, якщо джерелом відповідної матеріальної норми виступає міжнародна угода, або міжнародний звичай, чи міжнародна конвенція, яка уніфікувала відповідні матеріальні норми.

Сімейне законодавство України досить ґрунтовно визначає правові засади і механізми регулювання відносин батьків і дітей з іноземним елементом. Вони базуються на основоположних нормах Конституції України, статтях Сімейного кодексу України, Закону України «Про міжнародне приватне право», Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1203 та іншими нормативними актами щодо охорони батьківства і дитинства, захисту їх прав.

Аліментні відносини в деяких випадках регулюються двосторонніми договорами про правову допомогу між Україною та іншими державами, а також у Конвенції СНД «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах» 1993 р. Прив'язками у цих документах стосовно аліментних зобов'язань є закон країни місця проживання особи, яка порушує клопотання про стягнення аліментів (договори з Кубою, Латвією, Польщею, Узбекистаном).

Завдяки приєднанню України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка набула чинності в Україні з 19 жовтня 2006 р., стягнення аліментів у разі, коли позивач і відповідач проживають у різних державах, стало простішим³.

Наказом Міністерства юстиції України № 121 від 29 грудня 2006 р. затверджено Інструкцію про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, яка визначила порядок виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, укладеної у м. Нью-Йорку 20 червня 1956 р., а саме: порядок звернення із заявою про стягнення аліментів із відповідача, який проживає за кордоном; порядок звернення із заявою про визнання і виконання рішення суду України про стягнення аліментів на території іншої держави; порядок опрацювання заяв, що надходять від іноземних заявників, про стягнення аліментів та про визнання і виконання рішення іноземного суду про стягнення аліментів з осіб, які

¹ Очерки международного частного права / Под ред. проф. А.С. Довгерта. Х.: ООО «Одисей», 2007. 816 с.

² Міжнародне приватне право: Навчальний посібник / За загальною редакцією проф. В.М. Гайворонського, проф. В.П. Жушмана. К.: Юрінком Інтер, 2007. 368 с.

³ Конвенція про стягнення аліментів за кордоном. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 39. Ст. 325.

проживають в Україні; порядок надання міжнародної правової допомоги у зв'язку з розглядом справ на підставі Конвенції; функції Міністерства юстиції, його територіальних управлінь при виконанні Конвенції.

Відповідно до Інструкції, виділяють два види звернень громадян України, які пов'язані зі зверненням до іншої договірної сторони стосовно аліментів: звернення із заявою про стягнення аліментів із відповідача (боржника), який проживає за кордоном; звернення з клопотанням про визнання і виконання рішення суду України про стягнення аліментів.

На відміну від Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 2 жовтня 1973 р. передбачає лише одне звернення громадян України – щодо визнання і виконання рішення стосовно аліментних зобов'язань⁴.

Вказана Конвенція застосовується до рішень, постановлених судовим чи адміністративним органом Договірної Держави стосовно зобов'язань про утримання, які виникають із сімейних відносин, материнства, батьківства, шлюбу чи родинних зв'язків по чоловіку чи дружині, зокрема зобов'язань про утримання щодо дитини, народженої поза шлюбом: між одержувачем аліментів і платником аліментів; між платником аліментів і державним органом, який стягує відшкодування коштів, виплачених одержувачу аліментів.

Окремо варто звернути увагу на Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 р., яка набрала чинності для України 1 листопада 2013 р.⁵.

Зазначена Гаазька Конвенція базується на узагальненні і вивченні практики застосування, а також на ґрунтовному аналізі позитивного досвіду та прогалин у регулюванні зобов'язань з утримання дітей.

Конвенція стосується широкого кола питань, які можуть вирішуватися з метою або у процесі стягнення аліментів за кордоном. Так, особа, яка претендує на отримання аліментів, згідно з цією Конвенцією може подати заяву: а) про визнання або визнання і виконання рішення про стягнення аліментів; б) про виконання рішення, прийнятого або визнаного в запитуваній державі; с) про прийняття рішення про стягнення аліментів у запитуваній державі, коли немає жодного чинного рішення (одночасно може порушуватися питання про встановлення батьківства, коли це необхідно); д) про прийняття рішення про стягнення аліментів у запитуваній державі, якщо визнання і виконання рішення там неможливе або відмовлено через брак підстав для визнання і виконання; е) про зміну рішення, винесеного в запитуваній державі; ф) про зміну рішення, винесеного в іншій державі, ніж запитувана.

Особа, яка сплачує аліменти (боржник), може на підставі Конвенції подати заяву про: а) зміну рішення, винесеного в запитуваній державі; б) зміну рішення, винесеного в іншій державі, ніж запитувана. Містить Конвенція і положення про випадки, коли право звернутися з відповідною заявою про стягнення аліментів може бути обмежене. Особа, яка винна аліменти (боржник), не може порушити справу про зміну рішення або ухвалення нового рішення у жодній іншій договірній державі, доки особа, на користь якої стягуються аліменти (кредитор), має місце постійного проживання в договірній державі, де було ухвалено рішення про стягнення аліментів.

Варто зазначити, що у деяких державах рішення про стягнення аліментів приймають не суди, а адміністративні органи. Визнання і виконання таких рішень також є можливим завдяки Конвенції, яка прирівнює їх у цьому разі до судових рішень. Важливо також те, що Конвенція застосовується і до угод сторін про утримання, які підлягають визнанню і виконанню, як і рішення судів. Передумовою є лише те, що така угода має визнаватися національним законодавством тієї держави, в якій вона укладена (наприклад, ст. 78 Сімейного кодексу України надає подружжю право укласти договір про надання утримання одному з них, а ст. 189 цього Кодексу дає право батькам укласти договір про сплату аліментів на дитину).

Також Конвенція визначає умови, за яких рішення про стягнення аліментів, прийняте судом або адміністративним органом в одній договірній державі (державі походження), визнається та виконується в іншій договірній державі. Визначаються підстави для відмови у визнанні та виконанні рішень про стягнення аліментів. У визнанні та виконанні рішення завжди може бути відмовлено: якщо визнання та виконання рішення є явно несумісним з публічним порядком (*ordre public*) запитуваної держави; якщо мали

⁴ Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 43. Ст. 41.

⁵ Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

місце порушення процесуального порядку розгляду справи; якщо триває провадження між тими самими сторонами і про той самий предмет; вже прийнято інше рішення, несумісне з рішенням, постановленим між тими самими сторонами і про той саме предмет, за умови, що це останнє рішення відповідає умовам, необхідним для його визнання та виконання у запитуваній державі.

Одним із ключових моментів цієї Конвенції є забезпечення ефективного доступу заявника до безоплатної правової допомоги. З цією метою Конвенція врегульовує основні принципи надання правової допомоги, визначає її обсяг і порядок надання.

Викладене дає змогу дійти висновку, що результатом 21-ої Дипломатичної сесії Гаазької конференції з міжнародного приватного права, яка відбулася 23 листопада 2007 р. у місті Гаага, стало створення нового міжнародно-правового інструменту, що передбачає правовий режим, за яким рішення про стягнення аліментів за кордоном, ухвалені в одній державі-учасниці, підлягають визнанню та виконанню за уніфікованою процедурою в інших державах-учасницях Конвенції. Так само Конвенція спрощує порядок звернення за кордон із позовами про стягнення аліментів. Держава, залежно від її правової системи, може застосовувати Конвенцію в повному обсязі або обмежитися її положеннями стосовно стягнення аліментів на дітей.

Аналіз положень зазначеного документа засвідчує, що набуття Конвенцією максимального поширення у світі, відповідає інтересам держави Україна та, у першу чергу, дає змогу гарантувати можливість особам, які проживають на її території, насамперед, її громадянам, одержувати аліменти із-за кордону у спрощеному порядку завдяки налагодженому механізму взаємодії центральних органів державної влади та інших компетентних органів.

Підсумовуючи, можна виділити два рівні правового регулювання аліментних зобов'язань щодо дітей в Україні: міжнародний та національний. На міжнародному рівні виконання аліментних зобов'язань закріплено як низкою загальних міжнародних договорів, які врегульовують питання в галузях різноманітних правових відносин, так і спеціальними міжнародними договорами, які регулюють тільки аліментні відносини. На національному рівні правове регулювання аліментних зобов'язань щодо дітей передбачено як законами України (Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Цивільним кодексом, Законами України «Про міжнародне приватне право», «Про виконавче провадження»), так і підзаконними нормативно-правовими актами.

Варто зауважити, що, незважаючи на позитивні зміни в законодавстві України щодо врегулювання аліментних правовідносин між батьками та дітьми, все ж таки є низка проблемних питань, що потребують вирішення на державному рівні.

Так, відповідно до ст. 189 Сімейного кодексу України, батькам надається змога узгодити питання надання аліментів на утримання дитини без втручання суду шляхом укладання договору про сплату аліментів, в якому вони можуть визначити розмір та строки виплати. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього може бути стягнуто за виконавчим написом нотаріуса. Але що робити, коли порушуються строки виплати аліментів за договором? Адже ст. 196 Сімейного кодексу України передбачає відповідальність за прострочення сплати аліментів, лише за умови виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду. У такому разі одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 р. № 3 зазначається: якщо аліменти сплачуються не за рішенням суду, а згідно з укладеним між батьками договором, санкція, що передбачена ст. 196 Сімейного кодексу України, застосовується за наявності прямої вказівки про це в договорі. Тобто положення зазначеної норми можуть застосовуватись лише в тому разі, коли особа була зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду. Отже, сторони, складаючи договір про сплату аліментів, мають самостійно подбати про договірну відповідальність.

Труднощі виникають і під час визначення розміру аліментів, адже часто відомості про доходи приховуються, особливо у разі виїзду боржника за кордон на постійне проживання або на заробітки, в державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги. У такому разі отримання будь-якої інформації щодо доходів боржника практично стає неможливим.

Вирішенню зазначених питань, на наш погляд, може сприяти здійснення з боку компетентних органів державної влади більш жорсткого контролю над особами, які зобов'язані сплачувати аліменти, посилення

відповідальності за надання недостовірної інформації як із боку платників аліментів, так і з боку їх роботодавців, а можливо, й наділення додатковими повноваженнями компетентних державних органів щодо перевірки реальних джерел доходів.

Зазначені пропозиції можна реалізувати, наприклад, через ведення органами державної статистики окремого статистичного обліку осіб, зобов'язаних сплачувати аліменти; ведення спеціального діловодства та обліку фіскальними органами держави (податковою службою або створити окремий структурний підрозділ органу опіки та піклування) вищезазначених осіб, з урахуванням відомостей, наданих консульськими установами, щодо громадян України, які перебувають на консульському обліку в інших державах; створення медичними експертними комісіями єдиної електронної бази персоніфікованого обліку дітей із фізичними вадами, з метою прискорення процедури нарахування та виплати аліментів зазначеній категорії дітей.

Крім того, варто закріпити на законодавчому рівні, наприклад, прийняти правила ведення відповідного обліку, затверджені постановою Кабінету Міністрів України, де чітко прописати порядок дій, права, обов'язки та відповідальність відповідних державних органів, яким будуть надані повноваження щодо реалізації вищезазначених процедур.

Анотація

У статті визначено нормативно-правову базу України, на якій ґрунтується вимога громадян України щодо стягнення аліментів за кордоном, а також іноземців в Україні. Здійснено аналіз міжнародних договорів у цій сфері.

Summary

In article definitely normative legal base of Ukraine, on which requirements of citizens of Ukraine about collecting alimony abroad and also foreigners in Ukraine. The analysis of international treaties in this sphere is performed.

Використана література:

1. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник / За загальною редакцією проф. В.М. Гайворонського, проф. В.П. Жушмана. К.: Юрінком Інтер, 2007. 368 с.
2. Очерки международного частного права / Под ред. проф. А.С. Довгерта. Х.: ООО «Одисей», 2007. 816 с.
3. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 39. Ст. 325.
4. Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 43. Ст. 41.
5. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
6. Лунц Л.А. Международное частное право: Общая часть. М.: «Юридическая литература», 1973. 381 с.
7. О международном частном праве: Федеральный закон Швейцарии 1987 г. / Научно-учебная группа «Современная конструкция международного частного права». URL: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/042901>.

Asia Eprikian,

*Graduate student of department of civil disciplines
"Odessa national university of I.I Mechnikov"*